

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตกับกาย
ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเรเน เดส์การ์ตส์
A Comparative Study of the Concept of Mind and Body in Theravāda
Buddhist Philosophy Andphilosophy of René Descartes

พระมหาประธาน ปรีชาไณ*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตกับกายในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตกับกายในปรัชญาของเดส์การ์ตส์ และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตกับกายในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเดส์การ์ตส์ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ แล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

จิตกับกายในทัศนะพุทธปรัชญา จิตคือสิ่งที่เป็นนามธรรม กายคือส่วนที่เป็นรูปธรรม สิ่งทั้งสองมีอยู่ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบไม่มีตัวไม่มีตนเปลี่ยนแปลงไปตามกฎไตรลักษณ์เป็นกระบวนการของนามรูปจะอาศัยซึ่งกันและกันในการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามหลักปฏิจจนุปบาท จึงปรากฏให้เห็นเหมือนมีอยู่จริง เมื่อใดกระบวนการนามรูปหยุดลงนามรูปก็ว่างเปล่าจากตัวตน

จิตกับกายในทัศนะเดส์การ์ตส์ จิตคือสารที่เป็นนามธรรมได้แก่ความคิดหรือจิตสาร กายคือวัตถุสารเป็นสารที่เป็นรูปธรรม สารจิตเป็นสิ่งไม่กินที่ ไม่มีน้ำหนักและไม่สามารถแบ่งแยกได้ ในขณะที่วัตถุสาร (กาย) เป็นสิ่งที่กินที่ มีน้ำหนักและแยกย่อยได้ และไม่มีสามัญสำนึก เดส์การ์ตส์เชื่อว่า จิตกับกายต่างก็เป็นสิ่งที่มาจากการสร้างของพระเจ้า

เปรียบเทียบจิตในพุทธปรัชญากับจิตของเดส์การ์ตส์ส่วนที่เหมือนกันคือจิตเป็นสิ่งที่ เป็นนามธรรม ไม่กินที่ ไม่มีน้ำหนัก ธรรมชาติของจิตคือการรับรู้ มีความคิด เป็นธาตุที่รู้คิดและเป็นสิ่งที่มาแต่กำเนิดส่วนที่แตกต่างของจิต เดส์การ์ตส์ เห็นว่าจิตเป็นสารที่อิสระเป็นอัตตา เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่ขึ้นอยู่กับกาย กายกับจิตจะเป็นอิสระต่อกัน แต่จิตในพุทธปรัชญาเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยตามหลักปฏิจจนุปบาท

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เปรียบเทียบภายในพุทธปรัชญากับกายของเดส์การ์ตส์ส่วนที่เหมือนกันของ กายคือเป็นสิ่งที่ เป็นรูปธรรม (สสาร) กิณีที่ และมีน้ำหนัก ส่วนที่แตกต่างกัน คือพุทธปรัชญา เห็นว่ากายมีอยู่เพราะอาศัยเครื่องปรุงแต่งจึงสามารถดำรงอยู่ได้ ถ้าปราศจากเครื่องปรุงแต่ง แล้วจะไม่เหลืออะไรเลยคือเป็นอนัตตา ส่วนภายในทัศนะของเดส์การ์ตส์ คือเป็นอิสระจากสิ่ง ต่างๆ เป็นสิ่งที่ มีตัวตนคือเป็นอัตตาและถูกสร้างโดยพระเจ้า

คำสำคัญ: จิตกับกาย, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

The main purposes of this research were: (1) to study a concept of mind and a body in Theravāda Buddhist philosophy, (2) to study a concept of mind and a body in René Descartes' philosophy, and (3) to compare the concept of mind and a body in Theravāda Buddhist philosophy and René Descartes' philosophy. This was a documentary research to collect all data from Tipitaka, books, Buddhist academic paper, philosophical academic paper and paper of life insurance with the descriptive analysis.

A result of this research was found in the following aspects:

According to Theravāda Buddhist philosophy, mind was an abstract thing and a body was an concrete thing. Both of them were an immaterial element that changed under rules of Three Characteristics. It was a process of mind and a body which were dependent in each other to rise, exist and disappear according the principle of Paticcasamuppāda. Thus, it was seen as it only existed. When a process of mind and a body stopped, both of them were immaterial.

According to René Descartes, mind was an abstract matter, namely thoughts and mental matter. A body was material matter in a concrete aspect. Mental matter had a narrow place, weightlessness and inseparability whereas the material matter dealt with a wide place, weight and separation without consciousness. René Descartes believed that the similarity was mind and a body came from God's creation.

Comparison of mind in Buddhist philosophy and René Descartes' philosophy had the similarity in an aspect that mind was immaterial, narrow and weightless with its nature of knowing and thinking from human birth. On

the contrary, mind in Buddhist philosophy was non-self that arose, existed and disappeared according to its factors in Paticcasamuppāda.

Comparison of a body in Buddhist philosophy and René Descartes' philosophy had some similarity in an aspect that a body was material, wider and weighty. There was some difference in those philosophies as well. Buddhist philosophy believed that a body existed because of its composed elements. If it was without, it disappeared in a form of non-self. On the contrary, René Descartes believed in a body that it was free from all things and it was self created by God.

Keyword; Mind and Body, Theravāda Buddhist philosophy

๑. บทนำ

มนุษย์มีองค์ประกอบใหญ่ๆ อยู่สองส่วนคือกายกับจิต ส่วนที่เป็นกายได้แก่ส่วนที่เป็นสสารหรือธาตุสี่ คือ ดิน น้ำ ลมและไฟ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) นั่นก็คือส่วนที่เป็นรูปธรรม ส่วนจิต ได้แก่ ส่วนที่เป็นอสสาร ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า นั่นก็คือส่วนที่เป็นนามธรรม ถึงแม้ว่านักปรัชญาทุกท่านจะเห็นเหมือนกันว่ามนุษย์ประกอบไปด้วยกายกับจิตแต่ก็ยังมีบางส่วนที่มีความเห็นที่แตกต่างกันไป ในประเด็นที่ว่ากายกับจิตคืออะไร เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และมีจุดมุ่งหมายอย่างไร ซึ่งนักปรัชญาแต่ละท่านยังมีความเห็นที่ไม่ตรงกันจึงเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันทางปรัชญาตลอดมา และเป็นปัญหาที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ มีนักปรัชญาหลายท่านที่พยายามจะหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องจิตและกายเรื่อยมา

พุทธศาสนาได้แสดงทัศนะเรื่องกายกับจิต ว่ากายกับจิตมีความสัมพันธ์กันทำงานร่วมกันแต่พุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับจิตมากกว่ากายซึ่งมีคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว” พร้อมทั้งแสดงการเกิดขึ้นของกายกับจิตว่าโลกและชีวิตในสังสารวัฏนี้ เกิดจากการรวมตัวขององค์ประกอบพื้นฐาน ๕ ประการ เรียกว่า ชันธ์ ๕ เบญจชันธ์ (กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ๕ หมวดที่ประสมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เป็นต้น ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต (The five groups of existence ; five aggregates) ได้แก่ ๑) รูปชันธ์ หมายถึง ส่วนที่เป็นรูปร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกายส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมดสิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ (Corporeality) ๒) เวทนาชันธ์ หมายถึง กองเวทนา ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ (Feeling ; sensation) ๓) สัญญาชันธ์ หมายถึง กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายความ

กำหนดได้หมายรู้ใน อารมณ ๖ เช่นว่า ขาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น (Perception) ๔) สังขารชั้น ๓ หมายถึง ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิตให้เป็นกุศล ออกุศล อัพยาทุกต (Mental formations; volitional activities) ๕) วิญญาณชั้น ๓ หมายถึง ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ความรู้้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ ๖ (Consciousness)^๑ พุทธปรัชญาแย้มมองกายเป็นสภาวะธรรมชาติที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด

เรเน เดส์การ์ทส์ (René Descartes) เป็นนักปรัชญาฝรั่งเศส เป็นนักปรัชญายุคใหม่ และเป็นนักคณิตศาสตร์ เดส์การ์ทส์ ได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์ตะวันตกสมัยใหม่ แนวคิดของเขามีผลต่อนักคิดร่วมสมัยไปถึงนักปรัชญารุ่นต่อๆ มาโดยรวมเรียกว่าปรัชญากลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalism) ซึ่งเป็นแนวคิดปรัชญาหลักในยุโรปสมัยศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘ วาทะที่โด่งดังของความคิดที่ว่า Cogito ergo sum : I Think therefore I am (เพราะฉันคิด ฉันจึงมีอยู่)^๒

เดส์การ์ทส์มีทัศนะเกี่ยวกับจิตและกาย โดยเห็นว่า ในเอกภพมีสิ่งที่จริงแท้อยู่ ๒ อย่าง คือ สิ่งที่เป็นจิตภาพ และสิ่งที่เป็นกายภาพ ซึ่งลักษณะที่ต่างกันมาก โดยเขาเห็นว่า “ข้าพเจ้าเป็นสัตว์รู้สึก ประสบการณ์ตรงของข้าพเจ้าบอกว่า ข้าพเจ้าคือจิต การคิดเป็นธรรมชาติของข้าพเจ้า เนื่องจากข้าพเจ้าเป็นสัตว์รู้สึก ข้าพเจ้าจึงไม่สงสัยในความมีอยู่ของข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าพบว่า ข้าพเจ้ามีกาย ซึ่งจัดเป็นสิ่งที่ เป็นกายภาพด้วย ภาวะทั้งสองซึ่งแตกต่างกันสามารถร่วมกันสร้างเอกภาพ การกระทำร่วมกันระหว่างจิตกับกายจะผ่านตัวกลางซึ่งเรียกว่า Animal spirit เป็นต่อมที่มีลักษณะคล้ายผลต้นสนอยู่ในสมอง ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนอิทธิพลกันระหว่างเหตุการณ์ทางจิตภาพกับเหตุการณ์ทางกายภาพ”^๓ และเห็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายสามารถแยกเป็นอิสระต่อกัน ทำหน้าที่ในจินตนาการและความรู้สึก จิตกับกายมีปฏิสัมพันธ์กันคือ ความรู้ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสแล้วรายงานเข้าไปสู่สมอง เป็นจิตที่สั่งการสมองไปสู่ร่างกาย

พุทธเจ้าเป็นนักปรัชญาอินเดีย ส่วนเดส์การ์ทส์เป็นนักปรัชญาฝรั่งเศส ซึ่งทั้งสองท่านมีชีวิตอยู่ต่างยุคกันจึงไม่เคยพบปะกันเลย แต่เป็นที่น่าแปลกกว่านักปรัชญาทั้งสองมีแนวคิดที่คล้ายคลึงกันคือ มองว่ามนุษย์มีส่วนประกอบของกายกับจิต หมายความว่า มนุษย์

^๑พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๘.

^๒อดิศักดิ์ ทองบุญ, *คู่มืออภิปรัชญา*, ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์เผยแพร่, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๐.

^๓ไชยภู ทองรุ่งโรจน์, *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โบแดง, ๒๕๕๗).

คือกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างกายกับจิต แต่มีบางประเด็นที่นักปรัชญาทั้งสองมีความเห็นที่แตกต่างกัน คือประเด็นการเกิดขึ้นของกายกับจิต การทำงานร่วมกันระหว่างกายกับจิตและจุดมุ่งหมายของกายกับจิต พุทธศาสนามองว่า มนุษย์เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของธาตุสี่ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) และชั้นห้า (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติ พุทธศาสนามองว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีตัวไม่มีตนเป็นเพียงการรวมตัวกันของธาตุสี่และชั้นห้าเท่านั้น ในส่วนนี้พระพุทธศาสนาจึงจัดว่าเป็นอนัตตา ส่วนการทำงานร่วมกันระหว่างกายกับจิตนั้นพุทธศาสนาถือว่ากายกับจิตไม่เป็นอิสระต่อกันคือขาดกันไม่ได้ แต่พุทธศาสนาก็ให้จิตเป็นใหญ่กว่าร่างกาย ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว” ในส่วนนี้พุทธศาสนาจัดว่าเป็นสัจนิยม ส่วนเดส์การ์ตส์ เห็นว่ามนุษย์เกิดขึ้นจากการสร้างของพระเจ้า กายกับจิตไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอมตะในส่วนนี้ถือว่าเป็นอัตตา สำหรับการทำงานร่วมกันระหว่างกายกับจิตเป็นการทำงานร่วมกันอย่างเป็นอิสระต่อกันไม่ขึ้นตรงต่อกันเมื่อเป็นเช่นนี้กายกับจิตในทัศนะของเดส์การ์ตส์จึงจัดเป็นทวินิยม

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตและกายในพุทธปรัชญาเถรวาทกับกายและจิตทัศนะของ เดส์การ์ตส์ ว่ามีความเห็นแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตและกายในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตและกายในปรัชญาของเดส์การ์ตส์
๓. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตและกายในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเดส์การ์ตส์

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary research) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิได้แก่พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เอกสารที่เป็นงานเขียน เรเน่เดส์การ์ตส์ และ ๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิได้แก่อนุกรณตำรา เอกสารวิชาการ บทความ และงานค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบของวัตถุประสงค์และประเด็นดังต่อไปนี้คือ ความหมายและลักษณะของจิตและกายความสัมพันธ์ของจิตและกาย และเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตกับกายในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเรเน่เดส์การ์ตส์ และเรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะและนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๔. สรุปผลการวิจัย

๑. แนวคิดเรื่องจิตกับกายในพุทธปรัชญาเถรวาท พุทธปรัชญายอมรับว่า จิตกับกายมีอยู่จริง แต่การมีอยู่ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหรือเป็นการอิงอาศัยซึ่งกันและกันจึงมีอยู่ จิตและวัตถุมีอยู่แต่ไม่ใช่มีอยู่ในฐานะเป็นเนื้อสารหรือมีอยู่ในฐานะที่เป็นแก่นสารของมันเอง กายเป็นที่ตั้งและเป็นกองแห่งแสดงออกของจิต เพื่อให้จิตได้รับรู้หรือสัมผัสกับโลกภายนอกโดยทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย กายจึงเป็นที่ตั้งและเป็นแหล่งแสดงออกของจิต กายจึงมีความสำคัญต่อจิตและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ถ้าไม่มีกายจิตก็ไม่สามารถที่จะอาศัยอยู่ต่อไปได้ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้

กายกับจิตมีอยู่ในฐานะที่อาศัยซึ่งกันและกันในการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจิตกับกายมีอยู่ในฐานะทำงานร่วมกัน สภาวะธรรมที่เป็นความทุกข์และความสุขของมนุษย์จึงเกิดตามมาเป็นของคู่กัน นั่นคือ ทุกข์ทางกายกับทุกข์ทางใจและสุขทางกายกับสุขทางใจความทุกข์ทางกาย เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนืออำนาจมนุษย์จะเข้าควบคุมได้ เป็นสภาวะธรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์อาจจะทำได้เพียงพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นไปได้ในระดับหนึ่ง เช่น การระวังรักษาสุขภาพกายให้แข็งแรงไม่ให้เจ็บป่วย ดำรงชีวิตด้วยความรอบคอบเพราะมนุษย์ถูกรอบงำด้วยกฎของไตรลักษณ์ คือหนีไม่พ้นความแก่ ความเจ็บ ความตาย ทางที่ดีที่สุดเท่าที่มนุษย์จะทำได้ คือ พยายามควบคุมจิตใจไม่ให้หวั่นไหวไปกับโลกธรรมทั้งหลายที่ต้องประสบ มนุษย์จะมีชีวิตอยู่เหนือกฎธรรมชาติได้ด้วยอิสรภาพทางใจเท่านั้น แต่ไม่สามารถมีอิสรภาพที่แท้จริงทางกายได้เลย แม้แต่พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้ว

จิตเป็นใหญ่ในการกระทำ ในการพูด จิตสามารถควบคุมกายให้เป็นไปตามสภาวะอาการต่างๆ มนุษย์ย่อมจะเศร้าหมองถ้าจิตนั้นมีความเศร้าหมอง และจิตนั้นสามารถที่จะสร้างสิ่งที่วิจิตรต่างๆ ขึ้นมาได้ เพราะความสามารถของจิตที่เกิดขึ้นมาได้ก็เพราะในตัวจิตนั้นมีอำนาจแห่งการสร้างสรรค์อยู่ จิตเท่านั้นที่จะบันดาลสุขทุกข์ให้แก่มนุษย์แม้ความทุกข์ของมนุษย์ที่เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ อันมนุษย์ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ปัญญาที่ควบคุมจิตไว้ได้ย่อมสามารถสร้างสุขทางใจได้แม้ในร่างกายที่เป็นทุกข์การกระทำต่างๆ ของมนุษย์เป็นผลมาจากการทำงานร่วมกันของจิตและร่างกาย องค์ประกอบทั้งสองอย่างของชีวิตมนุษย์เป็นส่วนประกอบของกันและกัน จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันแม้พุทธปรัชญาจะมีทัศนะที่ให้จิตมีความสำคัญมากกว่ากายเหมือนคำกล่าวที่ว่า ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว แต่จิตก็ต้องมีกายเป็นที่อาศัยและแสดงออก ในขณะเดียวกันกายจะไม่มีคามหมายเลย ถ้าปราศจากจิต และที่สำคัญถ้าไม่มีจิตก็จะมีกายไม่ได้ ความสำคัญของจิตกับกายที่แยกจากกันไม่ได้ต่างต้องอาศัยกันและกันเพื่อการดำรงอยู่

ความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย เป็นไปตามแห่งกฎไตรลักษณ์นามกับรูปไม่ใช่เนื้อสารอันคงที่ นามรูปเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามกฎไตรลักษณ์ นามรูปยังอาศัยกันและกัน

เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท นามอาศัยรูปจึงเกิดขึ้น รูปอาศัยนามเกิดขึ้น ต่างฝ่ายต่างอาศัยกันและกัน อุปมาเหมือนหุ่นยนต์ทำด้วยไม้เป็นของว่างเปล่าจากตัวตน แต่เดินได้ หยุดได้นามรูปก็ว่างเปล่าจากตัวตน (จิต) แต่ที่ปรากฏให้เห็นเหมือนมีอยู่จริงก็เพราะด้วยอำนาจการประกอบกันเข้าของกายกับจิต ในความหมายพุทธปรัชญาเถรวาทจึงอยู่ในสภาวะเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปด้วยเหตุปัจจัยอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้กายกับจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทจัดได้ว่าเป็นอนัตตาคือความไม่มีตัวไม่มีตน ส่วนการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุปัจจัยของกฎธรรมชาติในส่วนนี้ พุทธศาสนาจัดว่าเป็นสังขนิยม

๒. แนวคิดเรื่องจิตกับกายในทัศนะของเรเน่เดส์การ์ตส์ เรเน่เดส์การ์ตส์ มีทัศนะว่า ความจริงมีสองแบบหรือสองสาร สารหนึ่ง คือ สารที่เป็นนามธรรมได้แก่ความคิดหรือจิต สารอย่างที่สองคือวัตถุสารเป็นสารที่เป็นรูปธรรม สารจิตเป็นสารสามัญสำนึกล้วนๆ ไม่กินพื้นที่และไม่สามารถแบ่งแยกย่อยได้ ในขณะที่วัตถุสาร (กาย) เป็นสิ่งที่กินพื้นที่และแยกย่อยได้ และไม่มีสามัญสำนึก เดส์การ์ตส์เชื่อว่า สารทั้งสองกำเนิดจากพระเจ้า พระเจ้ามีอยู่อย่างอิสระ แม้แต่จิตและวัตถุสารต่างก็เป็นสิ่งที่มาจากพระเจ้า

จิตกับวัตถุสารไม่ได้มีความสัมพันธ์กันจิตเป็นอิสระจากสสาร (วัตถุ) และกระบวนการของสสารก็เป็นอิสระจากจิต ด้วยเหตุนี้เดส์การ์ตส์จึงเป็นนักปรัชญาทวินิยม การมีท่านลากเส้นแบ่งความจริงของจิตกับความจริงของวัตถุออกจากกันอย่างเด็ดขาด เช่นมนุษย์เท่านั้นที่มีจิต ส่วนสัตว์นั้นเป็นสารมีชีวิตและเคลื่อนไหวอย่างเป็นกลไก เดส์การ์ตส์มองว่า สัตว์เป็นหุ่นยนต์ที่ซบซ้อน เขามองสสารอย่างเป็นกลไกซึ่งไม่ต่างจากนักวัตถุนิยม เขาสรุปว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีทวิลักษณะคือทั้งคิดได้และเป็นสารที่กินพื้นที่ มนุษย์มีทั้งจิตและกายร่างกายมนุษย์เป็นเครื่องจักรที่สมบูรณ์แบบในขณะเดียวกันมนุษย์มีจิตที่สำคัญในการทำงานอย่างเป็นอิสระจากร่างกาย แต่กระบวนการในร่างกายไม่มีความอิสระ มันเป็นไปตามกฎของมัน สิ่งที่เราคิดด้วยเหตุผลก็ไม่ได้เกิดขึ้นในร่างกาย แต่เกิดขึ้นในจิตซึ่งเป็นอิสระโดยสิ้นเชิงจากร่างกาย เดส์การ์ตส์ก็ไม่สามารถปฏิเสธปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย เขาเชื่อว่า ทราบไตที่จิตยังอยู่ในร่างกาย จิตสามารถเชื่อมโยงกับร่างกายผ่านอวัยวะพิเศษในสมองที่เขาเรียกว่า ต่อมพิเนียล และต่อมนี้เองที่จะเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตกับร่างกายอย่างสม่ำเสมอ จิตจึงถูกระทบด้วยอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ซึ่งเกี่ยวพันกับความต้องการทางกาย อยู่เสมอ แต่จิตก็สามารถแยกออกจากแรงกระตุ้นที่สามานย์จากการทำงานอย่างเป็นอิสระจากร่างกาย

ดังนั้น จิตจึงมีสถานะสูงที่กว่ากาย เพราะแม้ขาของเราจะมีวันแก่ชราและอ่อนล้าหลังของเราอาจจะโง่ และฟันจะหักร่วงหลุดไป แต่ทราบไตที่เรายังมีเหตุผลอยู่ สองบวกสองก็ย่อมได้สี่เสมอ เหตุผลไม่มีวันโค้งและอ่อนล้าเหมือนกับร่างกาย จิตก็คือผู้คิด ส่วนอารมณ์และความรู้สึกที่หยาบกว่า เช่น ความปรารถนาและความเกลียด มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกลไกทางกายและสสารที่อยู่ภายนอก เดส์การ์ตส์เชื่อว่า จิตสามารถจะรับรู้ได้

โดยไม่ต้องอาศัยกายเลยคือ อวัยวะสัมผัส จิตสามารถจะดำรงอยู่ได้อย่างเป็นอิสระจากกาย จิตมีความสามารถมากกว่ากาย แต่จิตตรงข้ามกับกายคือไม่กินพื้นที่ ไม่มีน้ำหนัก มีสติ มีปัญญา และมีเหตุผล ส่วนกายมีคุณสมบัติขั้นปฐมภูมิได้แก่การกินพื้นที่ มีน้ำหนักซึ่งเป็นการแสดงถึงความมีอยู่ของกาย กายเป็นสิ่งที่มีอยู่และการมีอยู่ในฐานะการรับรู้ของจิต

ความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายแสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์ทางจิตภาพกับ เหตุการณ์กายภาพนั้นต่างกัน แต่ไม่ต่างระดับกัน จิตกับกายของคนหนึ่งๆ เป็นเรื่องที่แตกต่างกัน เดส์การ์ดส์เป็นนักปรัชญาทวินิยมแบบสุดโต่ง เพราะท่านถือว่าเหตุการณ์ทางจิตภาพกับเหตุการณ์ทางกายภาพ แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงและจิตกับกายจะอยู่ร่วมกันได้ก็เฉพาะในคนเราเท่านั้น สัตว์ทั้งหลายที่ไม่ใช่คน คือเครื่องจักรที่ซับซ้อน เช่น เสียงร้องของสุนัขที่ได้รับบาดเจ็บกับเสียงของเครื่องจักรที่ชำรุด ก็เกิดขึ้นในทำนองเดียวกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายจึงแตกต่างจากสามัญสำนึกของคนทั่วไป ที่ยอมรับกันว่าคนเรามีทั้งจิต^๕

เดส์การ์ดส์ ได้พิสูจน์การมีอยู่ของจิตด้วยวิธีการค้นหาสิ่งที่ชัดเจนมากที่สุดแล้ว เริ่มต้นจากตรงนั้น และสิ่งที่ชัดเจนมากที่สุดที่ทุกคนปฏิเสธไม่ได้ คือ ความสงสัย เมื่อมีความสงสัยก็ต้องมีความคิด เมื่อมีความคิดก็ต้องมีผู้คิด ดังนั้น ผู้คิดจึงมีอยู่ ดังที่เดส์การ์ดส์กล่าวว่า “ฉันสงสัย ดังนั้นฉันจึงคิด ฉันคิดดังนั้นฉันจึงมีอยู่ (I doubt therefore I think, I think therefore I am)” ผู้คิดต้องเป็นจิตคุณสมบัติของจิต คือความคิด จิตซึ่งเป็นผู้คิดและมีอยู่ เดส์การ์ดส์ก็เริ่มต้นที่สงสัยตัวเองก่อน

คุณสมบัติของจิตเป็นสารไม่ได้กินพื้นที่และคิดได้ หมายถึง อัตตา (Self) หรือ วิญญาณ (Soul) หรือที่เป็นตัวฉัน (I) อยู่ตามลำพังได้ จิตของเดส์การ์ดส์จึงมีอยู่จริง คุณสมบัติของจิตคือความรู้สึก ความพอใจ เต็มใจ เป็นต้น ส่วนคุณสมบัติของกายเป็นสารที่กินพื้นที่ มีน้ำหนักและคิดไม่ได้ อยู่ตามลำพังได้ กายและจิตเป็นผลผลิตของพระเจ้า ทั้งสองเป็นสารที่มีอยู่ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตนั้นมีจุดเชื่อมโยงอยู่ที่ต่อมพิเนียล ซึ่งเป็นที่พักการส่ง การระหว่างกายกับจิต ที่มีลักษณะปฏิสัมพันธ์กันผ่านจุดดังกล่าว

จิตของเดส์การ์ดส์ เป็นอัตตามีกระบวนการทำงานคือความคิด จิตเป็นผู้คิดแสดงให้เห็นว่า ถ้ามีการรับรู้จากภายนอก เช่น เห็นไฟไหม้ ตัวที่ทำการรู้ว่า ไฟไหม้ คือผู้คิด หรือความคิด เพราะสิ่งที่เห็นไม่ใช่สิ่งที่น่าสงสัย แต่เป็นจริงที่สัมผัสได้ด้วยตา ถ้าเป็นเช่นนั้นการรับรู้ของจิตกับกายจะสัมพันธ์กันหรือ ดังนั้นถ้าจิตกับกายแยกจากกันได้แสดงว่า ต่างคนต่างทำกันไปโดยไม่อิงอาศัยกัน ถึงจะมีส่วนปฏิสัมพันธ์กันก็ตาม กายเองถึงจะคิดไม่ได้ แต่ก็ เป็นสิ่งที่กินพื้นที่ ถ้าเป็นเช่นนั้นร่างกายก็เหมือนท่อนไม้ ก้อนหิน ไม่มีการรับรู้ กินพื้นที่อยู่อย่างนั้น อยู่ตามลำพังได้ เมื่อมีความต้องการอาหาร ความเจ็บปวด สิ่งไหนจะเป็นตัวรับรู้

^๕ ประสิทธิ์ ฤกษ์พิศุทธิ์, “การตีความแนวคิดเกี่ยวกับระบบจิต-กายของเดส์การ์ดส์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๗.

เดส์การ์ดส์บอกว่า จิตจะแสดงอาการออกทางกาย ก็ย่อมสืบเนื่องให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันได้อย่างชัดเจน เมื่อเป็นเช่นนั้นแสดงว่า จิตกับกายจะแยกจากกันได้อย่างไร การที่จะพิสูจน์ให้เห็นถึงการชัดเจน และสิ่งที่แน่นอนจะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของตนเอง ไม่ใช่เรื่องของคนอื่น เป็นปัจเจกวิสัย จะรู้แจ้งหรือไม่ขึ้นอยู่กับตนเองเป็นสำคัญ เช่น การพิสูจน์คำว่า ฉันท (๑) พิสูจน์ได้ เริ่มแรกจะเห็นได้ว่า ฉันท คือผู้คิดหรือต้นคิดแสดงว่าต้องพิสูจน์ได้ การที่เราไปติดกับบัญญัติจะทำให้เราเข้าใจว่า ฉันท (I) เป็นอัตตา และทำให้เราไม่เห็นสภาวะที่แท้จริง อีกประเด็นหนึ่งคือความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตเดส์การ์ดส์ บอกว่าจิตกับกายแยกจากกันได้ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธถึงความสัมพันธ์ของกายกับจิต การที่จิตกับจิตปฏิสัมพันธ์กันโดยผ่านต่อมพิเนียล

๓. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตกับกายในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทัศนะของเดส์การ์ดส์ จิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทัศนะเดส์การ์ดส์ส่วนที่มีความเหมือนกัน คือจิตเป็นสิ่งที่ เป็นนามธรรม ไม่กินที่ ไม่มีน้ำหนัก สภาวะของจิตมีการรับรู้ มีความคิด เป็นธาตุที่รู้คิด (พุทธิปัญญา) และจิตเป็นสิ่งที่มีมาแต่กำเนิด ส่วนความแตกต่างกันของจิตในทัศนะพุทธปรัชญากับเดส์การ์ดส์ คือจิตเป็นสารที่อิสระ เป็นอัตตา เป็นสิ่งคมที่ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่ขึ้นอยู่กับกาย กายกับจิตจะเป็นอิสระต่อกันไม่อิงอาศัยกันในการเกิด แต่ถ้าเมื่อไหร่จิตกับกายต้องการอาศัยกันก็ต้องอาศัยสื่อกลางในการเชื่อมสัมพันธ์กันสื่อกลางคือพระเจ้า แต่ในพุทธปรัชญาจิตไม่เป็นสาร เป็นอนัตตา ไม่มีตัวไม่มาตน คือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ มีการเกิดดับตลอดเวลาและขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น (กาย) จิตกับกายในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นสิ่งที่อิงอาศัยกันตามเหตุตามปัจจัยตามหลักแห่งปฏิจจสมุปบาท

ภายในทัศนะของเดส์การ์ดส์เป็นสาร ดำรงอยู่ได้ตามลำพัง โดยไม่อาศัยสิ่งอื่น จะเปลี่ยนแปลงเพียงลักษณะหรือคุณสมบัติเท่านั้น ส่วนภายในพุทธปรัชญาเถรวาท กายไม่ใช่สาร มีการเกิดดับเสื่อมสลายไป อาศัยเครื่องปรุงแต่ง ได้แก่ กรรม จิต อาหารและสภาพแวดล้อม จึงสามารถดำรงอยู่ได้ ปราศจากสิ่งเหล่านี้ไม่ได้

ความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายในทัศนะพุทธปรัชญาสัมพันธ์กันตามกฎไตรลักษณ์ นามกับรูปไม่ใช่เนื้อสารอันคงที่ นามรูปเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามกฎไตรลักษณ์ นามรูปยังอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาท นามอาศัยรูปจึงเกิดขึ้น รูปอาศัยนามเกิดขึ้นต่างฝ่ายต่างอาศัยกันและกัน อุปมาเหมือนหุ่นยนต์ทำด้วยไม้เป็นของว่างเปล่าจากตัวตน แต่เดินได้ หยุดไต้นามรูปก็ว่างเปล่าจากตัวตน (จิต) แต่ที่ปรากฏให้เห็นเหมือนกับการมีอยู่จริง ๆ นั้น ด้วยอำนาจการประกอบกันขึ้นของกระบวนการนามรูป อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

จิตในความหมายพุทธปรัชญาเถรวาทจึงอยู่ในสภาวะเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปด้วยเหตุปัจจัยอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ซึ่งแตกต่างจากความสัมพันธ์เรื่องจิตกับกาย ในทัศนะของเดส์การ์ดส์ที่เห็นว่า ความสัมพันธ์กับกลไกทางกายและสสารที่อยู่ภายนอก จิตสามารถจะ

รับรู้ได้โดยไม่ต้องอาศัยกายเลยคืออวัยวะสัมผัส จิตสามารถจะดำรงอยู่ได้อย่างเป็นอิสระจากกาย จิตมีความสามารถมากกว่าทางกาย แต่จิตตรงข้ามกับกายคือไม่กินพื้นที่ มีสติ ปัญญามีเหตุผล ส่วนกายมีคุณสมบัติขั้นปฐมภูมิได้การกินพื้นที่ซึ่งเป็นการแสดงควมมีอยู่ของกาย แต่รับรู้ควมมีอยู่ของวัตถุคือจิต กายเป็นสิ่งที่มียู่ อย่างน่าสงสัยและ กายจะรับรู้ได้ก็ต้องอาศัยจิต จิตจึงจำเป็นต้องมีอยู่ถึงจะมีการรับรู้ถึงควมมีอยู่ของกายได้ จิตรับรู้ง่ายกว่ากาย

๕. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการทำวิจัยนี้ทำให้เห็นว่าจิตและกายเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดจึงขอเสนอแนะให้ผู้สนใจศึกษา ในประเด็นดังต่อไปนี้

๑) เปรียบเทียบกระบวนการทำงานของจิตในปรัชญาเดส์การ์ตส์กับกระบวนการทำงานของจิตในพระอภิธรรม

๒) ศึกษากายของเดส์การ์ตส์มุมมองพุทธจริยศาสตร์

๓) เปรียบเทียบจิตในลัทธิโยคากับจิตในพระพุทธปรัชญาเถรวาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑) หนังสือ :

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. **พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โบบาง, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่

๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **คู่มืออภิปรัชญา**. ราชบัณฑิตสถานจัดพิมพ์เผยแพร่. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

๒) **วิทยานิพนธ์/ดุษฎีนิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย :**

ประสิทธิ์ ฤกษ์พิศุทธิ์. “การตีความแนวคิดเกี่ยวกับระบบจิต-กายของเดส์การ์ตส์”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.